
BEZ IZLAZA?*

Nemogućnost pomirenja u fingiranom miru

DRINKA GOJKOVIĆ

Građanski rat bio bi beskonačan kad ne bi bilo milosti, pisao je povodom ratova u ex-Jugoslaviji nemački teatrolog i estetičar Ivan Nagel, u govoru kojim su u leto 1992. otvorene Salzburške letnje igre. U Salzburgu su te godine izvođeni Šekspirov "Julije Cezar" i Mocartov "Tit". Građanski rat, započet u "Cezaru", okončava se, na salcburškoj pozornici, činom milosti, u "Titu". To je tačka preokreta. Milost iz "Tita", ili, tačnije, iz Kornejevog "Sine", prema kojem je napisan libreto Mocartove opere, nije, međutim, psihološki pojam, samilost, sažaljenje, nego državno-pravni čin koji znači pomilovanje političkog protivnika, amnestiju. Ona je javni gest oprostaja, koji podrazumeva zaborav izvršenih zlodela i, zahvaljujući tome, izlaz iz zatvorenog kruga ubistva i osvete, iz neprestanog recikliranja građanskog rata.

Ideja o amnestiji, oprostaju i zaboravu moraće kad-tad da i na teritoriji ex-Jugoslavije nanovo stekne aktuelnost. U ovom trenutku dobro je znati šta danas ometa njenu primenu u slučaju Kosova.

Rat na Kosovu, koji je Natovo bombardovanje Srbije trebalo da okonča, na svoj način se produžava. Do nedavno su kosovski Albanci bili predmet srpskog terora. Danas su Srbi predmet terora kosovskih Albanaca. Broj žrtava nije uporediv, kvalitet zločina je sličan. Trajni model "etničkog čišćenja" samo je promenio smer. Stanje bez pravnog sistema praćeno je bezakonjem i haosom. Tragedija se umnožava, prsten na kosovskom krugu ubistva i osvete sve je zatvoreniji. Da li bi ga amnestija otvorila?

"Kad Cezar pobedi Pompeja, ali mimo očekivanja ne uništi njegove pristalice," piše Ivan Nagel, "Senat posvećuje hram onoj 'Clementia Ca-

esaris' : boginji Amnestije." Amnestija je znak neophodne promene. Ona je simbol novog vremena, epohalni prekid. Epohu rata zamenjuje epoha mira, epohu zločina i osвете - epoha bez zločina i bez osвете. Amnestija je zato nešto kao novi princip funkcionisanja države, novi Staatsraison (= načelo shodno kojem država polaže pravo da pod određenim okolnostima sprovedi svoje interese, čak i po cenu povređivanja prava pojedinca, ukoliko je to bezuslovno neophodno za dobrobit zemlje).

Na Kosovu su, uz pomoć Natoa, pobedili kosovski Albanci. To bi trebalo da znači da bi oni i njihovi politički vođi bili ti koji bi trebalo da amnestiraju svoje političke protivnike, bar one koji se nisu sami ogrešili. To je, međutim, u ovom trenutku nemoguće očekivati. Suviše su skorašnja i suviše velika bila stradanja kosovskih Albanaca. Ali nije u pitanju samo to. Pobjeda koju su izvojevali kosovski Albanci nije potpuna. Oni nisu dobili ono za šta su se toliko dugo borili i što im je međunarodna zajednica, doduše samo izdaleka i implicitno, stavila u izgled - vlastitu državu. Kad Hašim Tači kaže: "Kosovo je država koja ima svoju teritoriju", on ne govori o činjeničnom stanju, nego još uvek samo o pretenziji. Za tu pretenziju Srbi su i dalje smetnja. Njihov boravak na Kosovu podseća Albanca, makar i samo formalan, makar i potpuno virtuelan, suverenitet Srbije na Kosovu. Tretman kosovskih Srba od strane srpskih vlasti to samo potvrđuje. Dok su oni tamo može se polagati pravo na teritoriju. U nekom ozbiljnijem smislu, vlasti se za njih ne interesuju. Zato izjava kakva je Tačijeva - bez obzira da li sam Tači stoji iza aktuelnih zločina nad Srbima ili ne - daje određene ruke onima koji danas na Kosovu terorišu Srbe.

126

No, amnestiju je, umesto Tačija, na svoj način, dakako neformalno i implicitno, pokušala da sprovede međunarodna zajednica. Kad se teror sa albanske preselio na srpsku stranu, njeni predstavnici su se gnevno usprotivili. Vojna intervencija Natoa, začulo se sa svih strana, nije sprovedena da bi jedno etničko čišćenje smenilo drugo. Ušli smo u ovaj sukob, izjavio je povodom ubistva 14 srpskih seljaka Toni Bler, zbog pravde, *justice*, zbog toga što smo smatrali da su etničko čišćenje i rasni genocid na kraju 20. veka nedopustivi.

Na to je reagovao nobelovac Salman Rušdi. On je pohvalio plemenitost premijerovih reči, ali se nije složio s njim. Blerova pravda, rekao je, podrazumeva pomirenje. "Ali, to je greška imaginacije." Jer ono što je prethodno učinjeno kosovskim Albancima "may be simply unforgettable" - "možda je prosto neoprostivo".

Tako je pisac, za razliku od političara, osporio mogućnost pomirenja i opravdao osvetu. Govoreći o neoprostivosti, on je, u stvari, rekao da su za stra-

danje kosovskih Albanaca krivi svi Srbi, čak i oni koji ga nisu izazvali. U tom duhu, sugerisao je "stvaranje slobodnog, etnički albanskog entiteta, koji je, izgleda, istorijska neminovnost".

Političari međunarodne zajednice su manje odrešiti. Oni se prema Srbima odnose kao da su i krivi i nevini, i kažnjeni i amnestirani. Tražeći od Srba da ostanu na Kosovu i obećavajući im zaštitu koju nisu u stanju da im pruže, oni se ponašaju kao da je amnestija ne samo proglašena nego i realizovana, pa pogotovu oni koji nisu krivi više nemaju čega da se boje. Na drugoj strani, uskraćujući samoj Srbiji uključivanje u balkanske programe obnove i finansijske podrške, jasno stavljaju Srbima na znanje kaznu. Oni, doduše, tvrde da krivicu za zločine nad kosovskim Albancima ne pripisuju svim Srbima, nego samo aktuelnom režimu, a pogotovu njegovom najistaknutijem eksponentu, predsedniku jugoslovenske države. Ali dok on ne postane dostupan ruci pravde, krivicu mora da nosi i snosi Srbija. Zemlji razrušenoj i ekonomski upopašćenoj, kojoj je inostrana pomoć potrebna da bi nekako iskoračila u smeru demokratizacije, ta pomoć se obećava tek kad se sama demokratizuje, to jest oslobodi glavnooptužnog. Dotle će, ipak, i ona biti kriva.

127 Ambivalencija ovog stava strahovito komplikuje situaciju i ima dovoljno negativnih posledica. Tek napola pobednici, kosovski Albanci i trijumfuju, i svete se, tražeći put prema potpunom osamostaljenju. Preostalim kosovskim Srbima i međunarodna zajednica i domaća vlast obećavaju kad-tad-bezbednu budućnost na Kosovu, iako se ne zna hoće li je oni, ako na njemu ostanu, živi dočekati. A Srbi u Srbiji? U kontakt-programu radija B2-92, u kojem je Nataša Kandić, direktorka Fonda za humanitarno pravo, govorila o svojim istraživanjima na Kosovu, dve trećine slušalaca izjavilo je da zna ili da želi da zna kakva su nedela činjena na Kosovu za vreme Natove intervencije. U slučajnom razgovoru, mladi taksista gnevno pominje da svakodnevno na Kosovu gine po nekoliko Srba. Na pitanje zna li šta se poslednjih meseci tamo događalo Albancima, on se okreće prema sagovorniku široko raširenih očiju: "Kako da ne! Rekao je Artemije /srpski vladika u kosovskom manastiru Decani!/ Ubijali su /srpske jedinice/ žene i decu! Užas! Kao u Ruandi!" U usputnom razgovoru o stanju na Kosovu, tridesetogodišnja žena koja je tokom bombardovanja boravila u Engleskoj kaže glasom obojenim hladnim gnevom: "Imam druga, on je pandur /prezrivi izraz za pripadnike policije/. Bio je na Kosovu. Rekao mi je: Sve što si videla na Sky-u, sve je istina."

Istovremeno, Svetska organizacija za ishranu izveštava da do 23 procenta stanovništva Srbije živi ispod granice siromaštva. Pomisao na zimu već sad uteruje građanima strah u kosti. Gradske vlasti objavljuju da zbog nestašice goriva

gradsko smeće neće biti uklonjeno. Na stambenim zgradama vide se rupe na prozorima, zakrpljene plastikom. Ljudi govore: "Nešto mora da se menja." Studenti u centru grada instaliraju teleskope kroz koje građani mogu da prate pad zvezde po imenu "Slobitea".

Ne mogući da očekuje amnestiju, koja bi predstavljala novi početak, ni od kosovskih Albanaca, ni od svetske zajednice, Srbija bi, u idealnom slučaju, mogla da sama izvrši jednu vrstu amnestije. Javno tematizujući nedela prema Albancima na Kosovu, stranačka opozicija mogla bi da pokaže da poseduje svest o kosovskim zlodelima i jasnu nameru da ih ostavi iza sebe. To bi bio čin paralelan onoj prekretnoj tački koju označava amnestija, čin kojim se obznanjuje opredeljenje za politiku koja svoje probleme ne rešava ratovima i nasiljem. Zašto baš stranačka opozicija? Zato što amnestiju, i promenu koja s njom dolazi, može da sprovede samo onaj ko poseduje političku moć, a ne recimo intelektualci, koji, lišeni te moći, mogu, u retkom najboljem slučaju, da budu samo nekakva savest vremena.

Čak ni tako svi problemi ne bi bili rešeni. Srbija bi se zahvaljujući tom činu svakako bar unekoliko odlepila od nizlazne linije kojom se kreće već godina-ma. Ali, da bi kosovski Albanci pristali da ostanu u demokratizovanoj Srbiji, iluzija je koju ne treba negovati. Za međunarodnu zajednicu, njihovo nastojanje na vlastitoj državi ni tada ne bilo bi, kao što ni sada nije, udoban i bezopasan pre-sedan. Ali, to je već deo neke priče u kojoj amnestija teško može imati ikakvu ulogu.

128

Tekst je napisan za švajcarske novine *Neue Zürcher Zeitung* i u njima ob-javljen 4. septembra 1999. godine.